

СЕМАНТИЧКА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА НА ЛИКОТ

м-р Ранко Младеноски*

Апстракт: Студијата опфаќа еден мошне значаен аспект од книжевните структури – ликот. Конкретно, станува збор за начелата и принципите на семантичката дезинтеграција на ликот што ние ги нарекуваме наративни техники за семантичка дезинтеграција на ликот. Се тргнува од определбата на ликот како знак исполнет со значенски единици, односно семи. Овде ние наведуваме седум нови техники со кои се врши семантичката дезинтеграција на ликот за кои сметаме дека имаат суштински карактер во рамките на наратологијата: а) Описна (перифрастичка) деноминација (именување) на ликот, односно отсуство на антропоним. Во тие рамки и деноминација со заменски форми; б) Реноминација – менување на името на ликот; в) Трансформација – разни семантички преобразби на ликот со промена на интегрирачките семи; г) Лабилни ликови во опозиција: ликови синоними и ликови дублети; д) Пасивност на ликот – негативен субјект; ё) Економичен сетинг; е) Иреален сетинг.

Клучни зборови: знак; сема; техники; наратологија; интерпретација.

SEMANTIC DISINTEGRATION OF THE CHARACTER

Ranko Mladenoski, M.A.*

Abstract: The study addresses a very important aspect of literary structures – the character. More precisely, it discusses the tenets and principles of semantic disintegration of the character which are here called narrative techniques of semantic disintegration of the character. The starting point is the description of the character as a sign full of semantic units. i.e. sema. We present seven techniques for semantic disintegration of the character which we consider to be essential in narratology: a) Descriptive (periphrastic) denomination of the character, i.e. absence of anthroponym as well as denomination with pronouns; b) Re-nomination – changing the character's name; c) Transformation – various semantic transformations of the character by means of integrating sema; d) Labile characters

---

* Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

* Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

in opposition: characters synonyms and characters doubles; e) Passivity of the character – negative entity; f) Economical setting; g) Unreal setting.

Key words: sign; sema; techniques; narratology; interpretation.

Вовед

Семантичката анализа во врска со проблемот на семантичката дезинтеграција на ликот, значи, ќе се одвива на две рамништа. Прво, на рамниште на интегрираноста, односно неинтегрираноста на ликот – со кои и со какви семи тој е интегриран. И второ, на рамниште на дезинтеграцијата – кои и какви семи губи ликот во раскажувачката постапка. Анализата ќе треба да го елаборира и прашањето за каузалноста на ваквите наративни текови – зошто се дезинтегрира ликот, поточно која е функцијата на неговата значенска сиромашност, но и на неговото значенско осиромашување. И, сосема разбирливо, неопходно ќе биде да се маркираат начините, постапките на „празнењето“, односно да се види со каков раскажувачки инструментариум се врши семантичката дезинтеграција на ликот. Ние овде подетално ќе разгледаме неколку основни раскажувачки техники за дезинтеграција на ликот со забелешката дека нивниот список не е затворен и може и натаму да се дополнува.

1. Наративни техники за дезинтеграција на ликот

Наративната постапка на дезинтеграција на ликот ќе се манифестира на површинско рамниште преку неколку раскажувачки операции кои се аналогни на оние чија цел е да го интегрираат ликот. На пример, доколку деноминацијата на ликот, односно постоењето на антропоним, се детерминира како постапка на интегрирање на ликот, тогаш отсуството на антропоним ќе имплицира наративен процес на негова дезинтеграција. Тоа ќе се однесува и на оние случаи кога се соочуваме со описна (перифрастичка) деноминација на ликот, па и во случаите кога ликот се означува со заменски форми од типот *јас, тој, вие, мене, тебе...*, а не со вообичаената антропонимска сема. Исто така, доколку богатите предикативни перформанси на ликот имплицираат солидно интегриран лик (се разбира од аспект на неговата дејствителност), тогаш пасивноста на ликот ќе имплицира нешто сосема спротивно – негова сиромашна интегрираност.

Онака како што се изведени и назначени техниките (постапките) за интегрирање на ликот, по аналогија може да се изведат и да се назначат техники со чија помош се врши дезинтеграцијата на ликовите. Се разбира, како што веќе напоменахме, списокот на постапките не е и не може да биде конечен, зашто системот на уметничката литература, но и на книжевната теорија, е отворен и во континуитет менлив и дополнлив. Овде ги набележуваме оние суштински општи постапки кои во голема мера би покажале компатибилност со кој и да е белетристички материјал: а)

Описна (перифрастичка) деноминација (именување) на ликот, односно отсуство на антропоним. Во тие рамки и деноминација со заменски форми; б) Реноминација – менување на името на ликот; в) Трансформација – разни семантички преобразби на ликот со промена на интегрирачките семи; г) Лабилни ликови во опозиција: ликови синоними и ликови дублети; д) Пасивност на ликот – негативен субјект; ё) Иреален сетинг.

1.1. Перифрастичка деноминација. Отсуство на антропоним

Овде станува збор, всушност, во една поширока смисла, за дезинтеграција на ликот на полето на неговата примарна демаркација, односно деноминацијата. Во таа смисла, најстабилната маркираност на ликот е со лично име, односно со антропоним, што е неменливо во текот на наративната програма на дадениот лик. Тоа значи дека секоја друга деноминација на ликот во последователниот дискурс на една иста наративна структура ќе значи ослабување на неговото семантичко поле.

Пред сè, ќе треба да се земат предвид описните именувања на ликот, односно перифрастичката деноминација. И во тој поглед нестабилноста на ликот ќе биде варијабилна категорија. Доколку ликот во севкупното раскажување се јавува со едно и исто описно име, тој ќе биде релативно стабилен на тоа поле. Но, доколку ликот се јавува на почеток со име и презиме (антропоним), а подоцна со описно име, тогаш веќе се нарушува неговата семантична стабилност.

Од друга страна, и граматичките супститути за личното име ќе дадат свој прилог кон препознатливата колебливост на ликот. Заменките од типот *јас, ти, тој, вие, мене, ме, нив, оној, овој* итн. коишто ќе ги експлоатира наративниот исказ како алтернативни деноминантни модели за личното име ја нарушуваат стабилноста на ликот.

1.2. Реноминација

Личното име му ја обезбедува препознатливоста на ликот во текот на целокупната наративна програма. Тоа значи дека каква и да е промена на името (реноминација) на ликот ќе значи автоматски намалување на степенот на неговата препознатливост. Како еден од основните дестабилизатори на ликот Филип Амон го посочува токму процесот на реноминација, односно кога еден ист лик се јавува со две или повеќе имиња во една и иста раскажувачка структура.¹ Реноминантите кај ликот, значи, ќе продуцираат негова нестабилност во структурата на дискурсот, а со тоа и нестабилност на самиот дискурс, односно на наративниот исказ. Повратноста (повторливоста, стабилноста) на етикетите на ликот Амон ја

¹ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, во: Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор: Атанас Вангелов, Детска радост, Скопје, стр. 269.

поврзуваше со кохерентноста и со читливоста на текстот. По аналогија, нестабилноста и неповторливоста на личното име како примарна етикета на ликот ќе значи некохерентност и нечитливост на ликот, а тоа во последователност ќе продуцира некохерентност и нечитливост на текстот како целина.

1.3. Трансформација

Идентична нестабилност на ликот ќе продуцираат и неговите трансформации од различен вид. Како мошне илустративен пример и Проп² и Амон³ ја наведуваат трансформацијата на еден лик од машко во женско и обратно. Но, ќе биде нужно при анализата секогаш да се врши неопходната дистинкција меѓу трансформацијата на лик, од една, и трансформацијата на актант, од друга страна.

Трансформациите на ликот може да се вршат преку повеќе негови основни етикети. Преку името и презимето, на пример (реноминација), или пак преку портретот (промена на физикусот на ликот), или преку сетингот.

Од друга страна, дезинтеграцијата на ликот може да биде поттикнувана и од трансформациите на рамниште на неговата предикативност. Владимир Проп зборуваше за трансформации на функциите кај ликот. Неговата теза е дека и при дејствителноста на ликот (=актант) се преобразуваат неговите предикативни (дејствителни) атрибути, но тоа е потешко забележливо во споредба со преобразбите на карактерните етикети на ликот.⁴

Овде ќе треба да се разграничат поимите „нестабилност“ и „вредност“ (или „невредност“) на едно книжевно дело. Мора да потенцираме дека нестабилноста на ликот (неговата семантичка дезинтегрираност) воопшто не е импликација за тоа дека делото е „лошо“ структурирано. Непостојаноста на еден лик (трансформациите), неговата нестабилност, не може и не смее автоматски да биде прочитана како „пропуст“, или пак како „хендикеп“ за едно книжевно дело.

1.4. Лабилни ликови во опозиција

Својата наративна вредност, ликот ја добива, меѓу другото, и со неговиот однос со другите ликови (опозиција). Една семиотика на раскажувањето, според заклучоците до кои доаѓа Амон, има задача да го комбинира поимот позиција (каде се јавува ликот во делото, каква е неговата дистрибуција) со поимот опозиција (со кои други ликови има тој

---

² Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, Превод: Петар Вујичиќ, Радован Матијашевиќ, Мира Вуковиќ, Просвета, Београд, стр. 189.

³ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, цит. дело, стр. 266.

⁴ Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, цит. дело, стр. 96.

односи на сличност и/ или опозиција),⁵ додавајќи дека некои ликови секогаш се јавуваат во друштво на еден или на повеќе ликови во утврдена група со билатерални импликации.⁶ Исто така, како една од значајните постапки на интегрирање на ликот со чија помош тој ќе се разликува од другите ликови, Амон ја посочи диференцијалната квалификација – ликот се јавува како носител на одреден број квалификации (својства, етикети, атрибути) кои ги немаат или, пак, ги имаат во мал степен другите ликови.⁷ Овде станува збор, значи, за издиференцирани, препознатливи, па со самото тоа и стабилни ликови.

Меѓутоа, ваквата „беспрекорна“ стабилност на ликот се урива кога кај два или кај повеќе ликови ќе се појават сосема идентични семи со што се замаглува нивната издиференцираност и со самото тоа тие веќе „заработуваат“ одреден степен на нестабилност. Амон посочи две основни можности за дестабилизација на ликот преку „прилепување“ идентични етикети на два или повеќе ликови. Првата можност е во рамките на деноминацијата, а втората во рамките на предикативноста на ликот и во рамките на описот.⁸ Идентичните квалификативни етикети можат да бидат од различен вид и во различни степени да ја изразуваат лабилноста (колебливоста) на ликот: два (или повеќе) лика со исто име; два лика со идентичен физикус; два лика со иста генеалологија (браќа, сестри итн.); два лика со идентична биографија и слично.

1.4.1. Ликови синоними

За синонимни ќе се сметаат два (или повеќе) ликови чии семантички полиња се преклопуваат во одреден степен. Степенот на синонимијата ќе зависи од квантитетот, но и од квалитетот на заедничките семи (идентични етикети/ атрибути). Тоа, како што веќе покажавме, ќе се согледува и на ниво на квалификативите (својствата) и на ниво на предикативите (дејствата). Анализата ќе треба да го одреди степенот на преклопувањето на семантичките полиња на двата лика, зашто колку што тој степен е поголем (повеќе заеднички семи), толку поизразена ќе биде лабилноста на ликот, и обратно. Овој наративен принцип на дестабилизација на ликот покажува дека процесот на дезинтеграција на ликот не мора секогаш да се одвива со одземање на семи од неговото значенско поле. Нему (на ликот) може дури и да му се додаваат дополнително нови значенски единици чијашто функција ќе биде негова семантичка дезинтеграција.

---

⁵ Амон Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, цит. дело, стр. 248.

⁶ Исто. стр. 281.

⁷ Исто. стр. 279

⁸ Исто. стр. 266.

1.4.2. Ликови дублети

За ликови дублети ќе зборуваме тогаш кога во раскажувачката структура еден лик пополнува барем една сема во семантичкото поле на друг лик. Најчесто станува збор за хендикеп (недостиг, немоќност) што се јавува кај одреден лик, а наративната програма го пополнува тој хендикеп преку (моќност на) друг лик. Клод Леви-Строс потенцира дека ликовите дублети се знак за деградирана структура. Тоа ќе имплицира оти станува збор за одреден степен на дестабилизираност на ликот кому му е неопходна функцијата на ликот дублет со која се пополнува најмалку една празнина (сема, етикета, атрибут) од неговото семантичко поле.

Во ваква улога, односно во улога на лик дублет, често се јавува и сетингот, односно описот, или како што тоа се дефинира во наратологијата – стазисните наративни искази.

1.5. Пасивност на ликот – негативен субјект

Најдинамична предикативна функција во рамките на Грејмасовиот актанцијален модел е онаа на субјектот со оглед на фактот дека тој ја има задачата да стигне до „профитабилната“ наративна вредност олицетворена во објектот. Тоа значи дека за субјектот ќе биде карактеристична категоријата актив. Во таа смисла, на релацијата субјект – објект во наратологијата беше воспоставена таканаречената „стрелка на желбата“ којашто гравитира кон субјектот, односно беа воспоставени модалитетите *сака, знае, може, прави*. Стрелката на желбата, како што аргументира Иберсфелд, соодветствува со глаголот во реченицата, алудирајќи со тоа на наративната синтакса.⁹ Глаголот што најчесто му се припишува на субјектот е „сака“ (односно да-сака-да-направи).

Меѓутоа, уметничката литература оперира и со наративни искази во кои кај субјектот ја нема желбата „да сака да направи“. И во ваквите случаи субјектот го задржува како основно својство глаголот „сака“, но сега веќе модифицирано во „сака да не направи“.¹⁰ На субјектот сега му се припишува категоријата пасив. Причините поради кои тој (субјектот) избира да не го изврши дејството може да бидат од идеолошка, но и од психолошка природа. Во основа, станува збор за дејство кое субјектот треба да го изврши „по налог“ на испраќачот, а тоа дејство е во спротивност со карактерот на самиот субјект. Токму поради тоа кај него се јавува отпор кон извршувањето на дејството. Ваквиот тип актант Грејмас го нарекува негативен субјект (односно анти-субјект),¹¹ додека Иберсфелд го дефинира како „конзерватор“.

⁹ Иберсфелд, Ан (1982), Читање позоришта, цит. дело, стр. 63.

¹⁰ Андоновски, Венко (1996), Негативниот субјект или фобијата од метафората во расказот „Гон“ од Драги Михајловски, во: Текстовни процеси, Култура, Скопје, стр. 162.

¹¹ Грејмас, Алжирадес (1978), Актанти, актери и фигури, во: Структурални прилази књижевности, Приредил Милан Буњевац, Нолит, Београд, стр. 101.

Ваквата актантна позиционираност на релацијата субјект – објект (на длабинското рамниште – во рамките на наративната синтакса) имплицира осиромашување со семи на ликот (на површинското рамниште – во рамките на наративната семантика) којшто е поставен (од испраќачот) во функција на субјект. Дејствената редуцираност која се појавува како последица на неизвршување на задачата доведува до осиромашување на семантичкото поле на ликот со предикативни семи.

1.6. Економичен сетинг

За двата начина на портретирање на ликот зборува Венко Андоновски во книгата „Структурата на македонскиот реалистичен роман“,¹² а ние овде ќе потсетиме само на индиректната карактеризација на ликот, односно на портретирањето на ликот преку амбиентот. Станува збор, всушност, за метонимиски пренос на значењето од сопственоста (имотот) врз сопственикот – наративна постапка во која амбиентот (предметите) го означуваат ликот со семи, го „полнат“ ликот со одредени значења. Филип Амон зборува за „нاراتивна метонимија“ (целоста за дел, декорот за лик, живеалиштето за жителот),¹³ додека Владимир Проп како мошне значаен атрибут на ликот го наведува живеалиштето.¹⁴

Меѓутоа, ако е тоа така, кога во раскажувачката структура имаме сиромашен сетинг (економичен опис на амбиент) или, пак, сетинг кој не врши пренос на значењето од предметите врз ликот (ирелевантен сетинг), тогаш ќе можеме да зборуваме за лик кој не е портретиран на индиректен начин, односно преку амбиентот. Тоа ќе значи дека неметонимичноста на амбиентот по автоматизам ќе го осиромашува ликот за одреден број етикети, односно ќе го дезинтегрира. Семиолошката анализа на ликот, значи, ќе треба да го одреди степенот на карактеризација на ликот преку амбиентот при што ќе се имаат предвид две можности: а) Амбиентот воопшто да не го интегрира ликот (во дискурсот да не се врши метонимиски пренос на значење од предметите врз ликот), но амбиентот и воопшто да не го дезинтегрира ликот (да не му одзема семи); б) Амбиентот да го интегрира ликот, но тој исто така и да го дезинтегрира ликот со тоа што ќе го „чисти“ од етикети неговото семантичко поле.

Кога зборуваме овде за економичен сетинг мислиме конкретно на случаите кога амбиентот со својата „сиромашност“ не помага во интегрирањето на ликот, но и на случаите кога амбиентот со својата економичност го „празни“ ликот од одредени семи.

---

¹² Андоновски, Венко (1997), Структурата на македонскиот реалистичен роман, Детска радост, Скопје, стр. 119 - 121.

¹³ Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, цит. дело, стр. 290.

¹⁴ Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, цит. дело, стр. 95.

1.7. Иреален сетинг

Идентична функција како економичниот сетинг има и таканаречениот иреален (фантастичен, имагинарен) сетинг. Под синтагматскиот поим *иреален сетинг* ние подразбираме простор којшто се јавува во наративната програма како продукт на фантастичноста, односно на фантазмагоричноста и во кој со секавична брзина се сместуваат ликовите. Многу добро е познат фактот за неизбежноста од релацијата реално – фантастично, односно за нивната меѓусебна зависност. Кога еден лик од реалистичниот амбиент ќе биде со еден наративен потег (значи мошне брзо) диспозициониран во еден иреален (фантастичен) амбиент, тогаш тој лик веќе по автоматизам ќе загуби голем број од дотогашните негови етикети, односно семи. Тој ќе стане нестабилен, ќе се дестабилизира.

Заклучок

Од анализата на ваквите составни елементи на книжевниот лик ќе произлезат одредени сознанија за семантичката структура на конкретниот дискурс коишто од своја страна ќе го олеснат сфаќањето и толкувањето на делото, а истовремено читателот ќе се здобие со пошироки согледби за уметничките пораки на книжевниот текст. Тоа е така затоа што ликот е еден од суштинските составни елементи на раскажувачките структури. Се разбира, пристапот кон анализата на семантичката дезинтеграција на ликот во голема мера ќе зависи од културниот код на толкувачот, но исто така и од карактерот на конкретната наративна структура. Во таа смисла, врз основа на ваквите анализи, ќе се изведуваат заклучоци, на пример, од социолошки или од психолошки карактер како пораки од делото: за деградацијата на човекот, за отуѓеноста, за категориите добро и зло, достоинство, самопочит, морал и неморалност, лојалност и предавство, чесност, грижа за Другиот и почит кон Другоста, јунаштво и кукавичлак, алчност, итрина, славољубивост итн. На тој начин, со помош на ваквите книжевно-теориски алатки коишто се поврзани со ликот, читателот ќе може да расветли мошне значајни аспекти од една конкретна литературно-уметничка нарација.

Библиографија

1. Амон, Филип (1996), За еден семиолошки статус на ликот, во: Теорија на прозата, избор на текстовите, превод и предговор: Атанас Вангелов, Детска радост, Скопје.
2. Андоновски, Венко (1996), Негативниот субјект или фобијата од метафората во расказот „Гон“ од Драги Михајловски, во: Текстовни процеси, Култура, Скопје.

3. Андоновски, Венко (1997), Структурата на македонскиот реалистичен роман, Детска радост, Скопје.
4. Голдман, Лисјен (1967), За социологију романа, Култура, Београд.
5. Грејмас, Алжирадес (1978), Актанти, актери и фигури, во: Структурални прилаз књижевности, Приредио Милан Буњевац, Нолит, Београд.
6. Иберсфелд, Ан (1982), Читање позоришта, Београд, Вук Караџиќ.
7. Проп, Владимир (1982), Морфологија бајке, Превод: Петар Вујичиќ, Радован Матијашевиќ, Мира Вуковиќ, Просвета, Београд.